

NATSIDEST VENNASRAHVAS – AFEKTIIVNE TÄHENDUSLOOME VENEMAA STRATEEGILISTES AJALOONARRATIIVIDES

Andreas Ventsel

BROTHERLY NATION, THE NAZIS – ACTIVE MEANING-MAKING IN RUSSIA'S STRATEGIC HISTORICAL NARRATIVES

Abstract. In 2005, Vladimir Putin called the dissolution of the Soviet Union “the greatest geopolitical catastrophe of the 20th century”. Was it his estimation of a historical event or a guideline for policy-making? Historical interpretations have always played a major part in the formation of national identities but they are also a means to justify (geo)political objectives, form international alliances, and shape the public opinion internally and abroad. Russian propaganda is trying to create and spread a symbolic understanding about the significance of the Soviet Union in the 20th century based on political agendas. To shape the interpretations of the auditorium, Russia uses textual strategies in describing historical events with the purpose of arousing emotional reactions rooted in people’s cultural memory. In my attempt to conceptualise the emotionally charged strategic historical narratives of Russia, I use the semiotic approach to cultural psychology to reveal the concurrent presence of two contradictory narratives, i.e. Ukrainians the Nazis and Ukrainians as a brotherly nation, and Russia’s use of such narratives as a justification for mobilising its people.

Võtmesõnad: strateegiline kommunikatsioon, „Ukraina kui natsiriik“, auditooriumi mobiliseerimine, semiootiline kultuuripsühholoogia, afektiivne semioos

Keywords: strategic communication, “Ukraine as a Nazi state”, audience mobilization, semiotic cultural psychology, affective semiosis.

1. Sissejuhatus

Ajaloonarratiivid mängivad olulist rolli riikide identiteedi ja poliitika kujundamisel. Samu ajaloolisi sündmusi käsitletakse sageli erinevas võtmes ning Teise maailmasõja erinevate ametlike ja omavahel vastandlike narratiivide kontekstis on käibele tulnud isegi Euroopa mälusõja metafoor (Mälksoo,

2012; Kattago, 2012; Tamm, 2012)¹. Leidub mitmeid uurimistöid ajaloo poliitiseerimise kohta Venemaal (Mälksoo, 2012, 2015; Bergmane, 2018), sealhulgas Venemaa ametlike ajaloonarratiivide kohta, mis mõeldud nii sise- kui välisauditooriumile (Pakhomenko, 2022; Sazonov *et al.*, 2021; Galai, 2019; Ventsel, 2024; Edele, 2017), samuti on mitmeid akadeemilisi töid mälu-uuringute (Mink & Neumayer, 2013; Fedor *et al.*, 2017) ja propagandauuringute (Vázquez Liñán, 2010) perspektiivist. Siinne artikkel vaatleb Venemaa riiklikult koordineeritud mäluoliitikat ja ajaloo kasutamist strateegiliste narratiivide ja semiootilise kultuurisuhholoogia raamistikus.

Erinevalt teistest rahvusvaheliste suhete konstruktivistlikest lähenemistest tähtsustab strateegiliste narratiivide raamistik (digitaalse) meediakommunikatsiooni rolli rahvusvaheliste suhete analüüsis. Seetõttu ei keskenduta siin üksnes riiklike strateegiadokumentide analüüsile, vaid ka sellele, kuidas meedias ringlevate narratiivide kaudu kujundatakse riiklikku identiteeti, arusaamist rahvusvahelisest korrast ja konkreetsetest käimasolevatest poliitilistest meetmetest (Miskimmon *et al.*, 2017, lk 7). Strateegilisi narratiive kasutavad riigid enda poliitiliste eesmärkide õigustamisel, rahvusvaheliste liitude loomisel ning nii sise- kui välisauditooriumi avaliku arvamuse kujundamisel. Samuti rakendatakse neid välisriikides ühiskondlike lõhede võimendamiseks, uute konfliktide tekitamiseks ja sihtauditooriumi polariseerimiseks (Madisson & Ventsel, 2021). Strateegiliste narratiivide üks peamisi funktsioone on raamistada konfliktide minevikku, olevikku ja tulevikku (Miskimmon *et al.*, 2013, lk 3).

Seega hõlmab strateegiline loojutustamine olulisi aspekte riigi identiteedikäsitluses, sealhulgas ajalootõlgenduses. Artiklis otsin vastust, miks üks või teine 20. sajandit puudutav ajaloonarratiiv on saanud olulise koha Venemaa Föderatsiooni strateegilises kommunikatsioonis, milliseid strateegilisi eesmärke soovitakse nende abil saavutada ning kuidas afektiivne tähendusloome aitaks seletada narratiivide valikut. Strateegiliste narratiivide uurijad Alister Miskimmon ja Ben O'Loughlin (2019, lk 274) rõhutavad, et narratiivide emotsionaalset aspekti tuleb tänapäeva meediaökoloogia kontekstis üha

¹ Autori soovil kasutatakse artiklis tekstisisest viitamist (APA). Artikli pikem ingliskeelne versioon „Navigating Emotions: The Role of Affective Strategies in Russian History Narratives“ rõhuasetusega sõja premedieerimisele Venemaa Föderatsiooni strateegilistes narratiivides ilmus kogumikus „Power of Emotions: On the Affective Constitution of Political Struggle. Multidisciplinary Approach“. (Ventsel, 2025) Uurimistööd on finantseerinud Eesti Teadusagentuur grandiga PRG 1716 „Relatsiooniline lähenemine strateegilistele ajaloonarratiividele“ ja koostööprojekti SHVFI23109 „Strateegiline kommunikatsioon Ukraina sõja kontekstis: õppetunnid Eestile“ kaudu.

rohkem arvestada, kuna toimijate tunded moodustavad olulise osa loo maailmast ning neil on oluline roll tõlgendajate olukorra tajumise ja käitumisega seotud otsuste kujundamisel. Emotsioonide jagamine ja afektiivse kooskõlgemise väljendamine sotsiaalmeedias on iseäranis tõenäoline kriiside, katastroofide ja konfliktide ajal ehk puhkudel, kui sotsiaalmeediat kasutatakse kollektiivse mure ja ärrituse väljendamiseks (Papacharissi, 2015). Kuigi on mõningaid töid, kus on analüüsitud emotsioonide tähtsust rahvusvaheliste suhete kujundamisel (Moisi, 2009; Bleiker, 2012; Hutchison, 2016, Koschut *et al.*, 2017; Clément & Sangar, 2018), on afektiivse tähenduse loomise mehhanisme strateegiliste narratiivide kontekstis akadeemiliselt veel vähe uuritud (Miskimmon *et al.*, 2017, lk 317, vt ka Madisson & Ventsel, 2021, Ventsel *et al.*, 2021).

Artikli teine kontseptuaalne nurgakivi on semiootiline kultuuripsühholoogia (Valsiner, 2021), mis aitab valgust heita afektiivse tähendusloome strateegilis-kommunikatiivsetele eesmärkidele. Artiklis osutan, kuidas pidev ohu ja ebastabiilsuse diskursiivne presenteerimine loob soodsa pinnase afektiivse semioosi käivitamiseks ning kuidas selle abil esitatakse lihtsaid ja polariseeruvaid lahendusi konfliktidega kaasneva tajutava ebastabiilsuse ületamiseks. See on aga üheks võimalikuks seletuseks, kuidas Venemaa ametlikus ajalookäsitluses eksisteerivad kõrvuti mineviku võitude (võit fašismi üle Teises maailmasõjas) ja kaotuste (Nõukogude Liidu lagunemine) narratiivid. Mõlema narratiivi ülesanne on käivitada afektiivne semioos, mis on ühtlasi eeldus auditooriumi kontrollimiseks ja juhtimiseks.

Järgnev teoreetiline käsitlus jaguneb nelja suuremasse peatükki. Konteksti mõistmiseks tutvustatakse esiteks lühidalt Kremli koordineeritud ajalooliitikat, keskendudes peamiselt Vladimir Putini valitsemisaja praktikatele. Seejärel avan uurimuse eesmärkidest lähtuvad poliitilise ajaloo mõisted, millele järgneb afektiivse tähendusloome mehhanismi selgitamine strateegilise kommunikatsiooni raamistikus. Neljandaks selgitan kultuuripsühholoogiliselt siinse käsitluse üht peamist küsimust ehk kuidas kasutatakse vastandlike võidu ja kaotuse narratiive auditooriumi Ukraina sõjaks ettevalmistamiseks ja mobiliseerimiseks.

2. Venemaa poliitiline ajalugu: „minevik on tulevik“

Pärast Nõukogude impeeriumi lagunemist leidis Venemaa end taas rahvusriigi loomise algfaasis. Kommunistliku narratiivi, mis põhines veendumusel, et kommunism esindab ajaloolise klassivõitluse lõpp-punkti, avalik

kõrvaleheitmine võimendas kultuurilist šokki, mis Vene ühiskonda Nõukogude impeeriumi lagunemisega tabas (Yurchak, 2006). Ideoloogilise aluse kadumist võimendas kaotus geopoliitilisel tasandil. Riik, mis moodustas varem maakera maismaa pindalast ligi kuuendiku, leidis ennast olukorrast, kus kommunistliku võimu ajal allutatud alad, 15 liiduvabariiki, moodustasid iseseisvad riigid ning impeeriumi pindala vähenes ligikaudu veerandi võrra (22,4 miljonilt ruutkilomeetrilt 17,1 miljoni ruutkilomeetrini).

Uue riikliku moodustise – Venemaa Föderatsiooni – maailmakaardile ilmumine 1991. aastal tekitas ühtlasi poliitilise vajaduse ühiskonna sidususe loomise järele. See sundis uusi liidreid otsima varasemast rahvuslikust ajaloost „sobivaid minevikusündmusi“, et kujundada poliitiliste eesmärkidega sidusaid narratiive (Boym, 2001, lk 59; Moeller, 2003; Torbakov, 2011, lk 215). Pisut utreeritult väljendudes, kümnendipikkusele segaduseperioodile järgnes uuel sajandil Putini algatatud pikem ühiskonna ja riigiaparaadi konsolideerumise periood, mis pärast 2022. aastal alanud täiemahulist Ukraina ründamist muutus veelgi jõulisemaks. Putini juhtimisel on riik osavalt navigeerinud nii hiljutises kommunistlikus kui ka varasemas, Tsaari-Venemaa ajaloos, ning selle riiklikult koordineeritud ja kontrollitud mälupoliitika üheks eesmärgiks on olnud rahvusliku uhkuse taaselustamine, kus riigi minevikku jäänud rahvusvahelist positsiooni seatakse eeskujuks praegusele Venemaa sise- ja välispoliitikale. Niisuguse, esmapilgul raskesti ühildatavate ajaloosündmuste kollaaži kokkumonteerimine ei tähenda möödahiilimist narratiivist, kus Nõukogude perioodi kujutatakse Venemaa ajaloo osana, nagu oli iseloomulik 1990. aastate vene mälupoliitikale. Üks levinud narratiiv kujutab Tsaari-Venemaa ja sellele järgnenud Nõukogude perioodi kui „loomulikke“ ajajärke Venemaa ajaloo tsüklilises arengus, mis võimaldab taasühendada mõlema ajajärgu positiivsed ja negatiivsed minevikusündmused ning mälestused rahvusliku ühtekuuluvuse narratiivi (Wijermars, 2019, lk 34). Putini otsus võtta Venemaa Föderatsiooni ametlikuks sümboliks Tsaari-Venemaa kahepealine kotkas ja riigihümnina taastada nõukogudeaegne hümn (säilitades meloodia, kuid uuendades sõnad) on selle poliitika ehk üks ilmekamaid näiteid. Mõnede autorite arvates leevendab see venemaalaste ärevust, mis tuleneb Nõukogude ajastu tajumisest ajaloolise arengu katkestusena. Sellisena moodustavad eelrevolutsioonilised ning nõukogude aja mälestused ja nende valikuline esitus tegelikult lahutamatu osa sellest, kuidas kaasaegne Venemaa püüab leppida oma lähiminevikuga (Brouwer, 2016; Wijermars, 2019, lk 35).

Ametlik mälupoliitika muutus kvalitatiivselt aastatel 2007 kuni 2010. Neil aastatel hakkas Venemaa riiklik poliitika sihipäraselt hāgustama riigivenelase

ja etnilise venelase identiteetide vahelisi piire. Sisepoliitiliselt muutus kodanikuidentiteet selgemalt venekeelseks ning vene keele, kultuuri ja traditsioonilised (õigeusu) väärtused tõsteti selle riiklikult loodava identiteedi keskmesse (Blakkisrud, 2016, lk 267). Välispoliitiliselt hakati aga välja töötama Vene maailma (*ruscki mir*) kontseptsiooni, mille juuri võime näha juba sajandeid tagasi käibele tulnud terminite *vene idee*, *vene hing* jt juures (Laruelle, 2015). Selle eesmärgiks on liita venekeelseid kogukondi postsovetlikes riikides, luues niimoodi tugeva vene mõjuga kultuurilise, ideoloogilise, sotsiaalse, poliitilise ja informatsioonilise sfääri, mida võib rakendada teiste riikide stabiilsuse ohustamiseks (van Herpen, 2015).

Erilise koha Venemaa ametlikus ajaloos on saavutanud Teise maailmasõjaga seostuv müüdi loome Venemaa kui Nõukogude Liidu järglase vaatenurgast. Selle keskmes on (üle)rõhutatult oma panus natsismi üle saavutatud võitu ja sõjajärgse Euroopa poliitilise ruumi loomisse (Mälksoo, 2009, lk 666; Kirschenbaum, 2010). Putini juhtimisel on taastatud nõukogude ajal alustatud traditsioon tähistada võidupüha 9. mail (päeval, mil Saksamaa tingimusteta kapituleerus liitlastele), korraldades sel päeval suuri sõjaväeparaade. Võidupüha tähistamisega ei meenutata Venemaal lihtsalt tohutut Nõukogude Liidu sõjalist ja ohvriterohket panust liitlaste võitu, vaid samavõrra luuakse sellega riiklikku enesekuvandit Venemaast kui sõjalisest supervõimust. Mõne autori arvates kasutatakse Teise maailmasõjaga seotud ajalootõlgendust Venemaa püüdluste õigustamiseks, et mängida juhtivamat rolli praeguse Euroopa julgeoleku- ja poliitiliste süsteemide kujundamisel (Zhurzhenko, 2015; Siddi, 2017). Selles kontekstis tuleb mõista ka Putini tõdemust Nõukogude Liidu kokkuvarisemisest kui „XX sajandi suurimast geopoliitilisest katastroofist“ (Putin, 2005). Venemaa eesmärk on taastada oma rahvusvaheline staatus ja prestiiž, mis kaotati Nõukogude supervõimu lõpuga. Loomulikult polnud niisugune narratiiv ainuvõimalik. Nõukogude Liidu lagunemise kirjeldamine ja kogemine mingisuguse koletu lüüasaamisena ei olnud kindlasti ette määratud, sest leidis ka palju teisi konkureerivaid narratiive. Ühe järgi oli see rahvarevolutsioon, kuulsusrikas hetk vene ja teiste rahvaste ajaloos, sest neil õnnestus võtta võim vihatud türanlikult režiimilt (Judin & Ljutiva, 2023).

Samas on Putini 2005. aasta paljutsiteeritud kõne üks aspekt jäänud suuresti tähelepanuta. Pean siinkohal silmas sõna *katastroof* negatiivset varjundit ning seda, kuidas niisugust emotsionaalset kaotust saab kasutada sihipäraselt, poliitilist kogukonda loovas funktsioonis. Avalikkuses hakati seda koondumisprotsessi kujundama narratiiviga, mille järgi moodustab enamik venelasi üleriigilise „kaotajate kogukonna“, mida ühendab äratundmine Nõukogude

Liidu kokkuvarisemisega kaasnenud „geopoliitilisest katastroofist“ (Shinar, 2018, lk 4). Käsitledes valdavaid ebakindluse ja rahvusliku alaväärsuse tundeid (Oushakine, 2009) ning võimendades nostalgiat nii Nõukogude ajastu kui ka Tsaari-Venemaa mineviku suhtes, kasutas Putini režiim nutikalt ajalooliste sümbolite jõudu uue narratiivi loomisel (Wijermars, 2019, lk 7). Kaotuse ja ilmajaätuse rõhutamine samal ajal Teise maailmasõja võidu ülistamisega on Venemaa ametliku ajalookäsitluse ühe mündi kaks külge, mis üksteist täiendavad. Osutusi sellele võib ohtrasti leida erinevatest diskursustest, alates Vene poliitilise eliidi sõnavõttudest kuni uute ajalooõpikuteni, kusjuures Putini lause kahekümnenda sajandi suurimast geopoliitilisest katastroofist on üks õpiku avalausetest (Medinski & Torkunov, 2023). Järgnevas peatükis analüüsingi seda ajalookäsitluse topelfunktsiooni poliitilise mälu raamistikus ning sean eesmärgiks näidata, kuidas kaotuse ja võidu samaaegne rõhutamine Kremli ajaloonarratiivides teenib strateegilisi eesmärke.

3. Poliitiline mälu poliitilise kogukonna kujundajana

Kultuurisemiootik Boriss Uspenski sõnul ilmneb minevik alati olevikust vahendatult – nii individuaalsetes või kollektiivsetes mäluilminguis, mis kodeeritakse vastavalt kultuuris levivatele (enese)kirjeldusmudelitele, kui ka objektiivsete faktide kaudu, mida seletatakse retrospektiivselt kui minevikusündmuste tulemit (Uspenski, 2013, lk 42). See on oleviku ja mineviku omavaheline mäng, milles minevik kangastub oleviku aktuaalsete sündmuste perspektiivist, mis ühtlasi määrab ajaloo protsessi suuna (ajaloo kulu) (Uspenski, 2013, lk 41).

3.1. Poliitilise mälu konstrueeritus

Artiklis keskendun ennekõike ajaloomälule, mida riiklikult sihipäraselt koordineeritakse ning mida siinkohal nimetan poliitiliseks mäluks (Assmann, 2021) või rahvuslikuks mäluks (Nora, 1992). Poliitilistel eesmärkidel ajaloole osutamisel on sümboolne eesmärk ning seetõttu pole siin keskmes mitte niivõrd ajalugu, kuivõrd mälu ja mälupoliitika. Parafraaseerides vene päritolu ajaloolast ja kultuuriteoreetikut Alexander Etkindi, pole siin küsimus ajalootõlgenduste kehtivuses, vaid selle olulisuses (Etkind, 2017, lk vii).

Poliitilise mälu haakub kultuurilise mälu kontseptsioon, mida ei saa

lahutada tekstides, piltides ja kolmemõõtmelistes artefaktides väljenduvast mitmekesisusest (Assmann, 2021, lk 73). Samuti ei ole see täpne mineviku peegeldus ega ka ajaloolise uurimistöö tulemus. Vastupidi kultuurilise mälu heterogeensusele iseloomustab poliitilist mälu püsivus ja unifitseeritus, mis saavutatakse radikaalse sisulise ühendamise ja rituaalide kollektiivse korratavuse kaudu (samas). Nagu kirjutab prantsuse ajaloolane ja mälu-uurija Pierre Nora, siis poliitiliselt konstrueeritud rahvuslik mälu levib peamiselt poliitiliste liidrite ametlike kõnede ja mälestusürituste kaudu mälupaikades (pr *lieux de mémoire*), mis võivad olla nii ajaloolised kui ka pseudoajaloolised kohad (monumendid, ehitised, lahinguväljad jne) ja mis meenutavad sihipäraselt valitud sündmusi rahvuslikus mälus (Nora, 1992, lk 7). See ei välista teiste, ametlikest institutsioonidest erinevate toimijate rolli rahvusliku mälu kujundamisel. Üksikisikute ja teiste rühmade mälud eksisteerivad kõrvuti ametlike mälestustega ja mõjutavad neid sageli (Sivan & Winter, 1999, lk 30). Siiski mängivad poliitilised liidrid tavaliselt peamist rolli rahvusliku mälu loomisel ja ametlike ajaloonarratiivide levitamisel, sest tänu oma institutsionaalsele positsioonile ja lihtsamale ligipääsule massimeediale omavad nad avalikku autoriteeti ja mõjutamise ressursse (Siddi, 2017, lk 467).

Prantsuse mõtleja Ernest Renan oli üks esimesi, kes hakkas rääkima rahvusest kui ühise kogemuse kaudu loodud kogukonnast, mida hoiab koos ajalookogemuste taas läbielamine. Rahvused muudavad teatud ajaloolised kogemused nende töötlemise, tõlgendamise ja omaks võtmise viiside kaudu „müütideks“, millega nad seovad „autohüpnootilise mõju, muutes need monumentide, mälestusmärkide ja paikade abil kohal olevaks“ (Renan, 2002). Sarnaselt Renaniga rõhutab Ameerika retoorikateoreetik Michael C. McGee (1975) avaliku kommunikatsiooni rolli kollektiivse identiteedi kujunemisel. Tema järgi tuleb *rahvust* (ingl *the nation*) või *rahvast* pidada ennekõike avaliku diskursuse konstruktsiooniks, mis legitimeerib kollektiivsed fantaasiad. Need kollektiivses mälus olevad fantaasiad, ähmased iidsed igatsused (ingl *old longings*) transformeeritakse poliitilisteks müütideks, mis aktualiseerivad auditoriumi ootused tegutsemiseks (McGee, 1975, lk 239). Seejuures ei talu poliitiliselt vormitud mälu mitmetähenduslikkust, vaid taandab sündmused müütilisteks arhetüüpideks (Assmann, 2021, lk 49). Niisugust möödunud sündmuste totaalsust saab üheksainsaks pildiks kokku panna ainult eeldusel, et jäetakse alles üksnes nende kronoloogiline ja ruumiline skeem (Halbwachs, 1992). Tõsi, pillk autoritaarsete režiimide konstrueeritud avalikku ajaloodiskursusesse näitab ilmekalt, et ka ruumiline ja kronoloogiline faktilisus taandub poliitilise vajaduse praktika ees.

3.2. Võit ja kaotus – poliitilise mälu tuum

Saksa mälu teoreetiku Aleida Assmanni sõnul muutuvad niisuguses „kokku pressitud“ kollektiivses poliitilises mälus mentaalsed pildid ikoonideks ja jutustused müütideks, mille olulisemaks tunnuseks on nende veenmisjõud ja afektiivne mõjuvus. Müüt on varustatud püsiva tähendusega, mis hoiab ühiskonna möödanikku olevikulisena ja ammutab sellest tuleviku jaoks orienteerumisejõudu (Assmann, 2021, lk 49–50). Poliitilised avaldused, riiklikud sümboolid ja pühad on sellise müüdi loome kõige silmatorkavamad vormid, kuid sõltuvalt riigi tsentraliseerituse astmest võib riigipoolne kontroll mälu praktika üle ulatuda kõigisse ühiskonna valdkondadesse: haridusse, akadeemilisse uurimistöösse, muuseuminäituste korraldamisse, aga ka ajakirjandusse, televisiooni ja kinosse (Wijermars, 2019). Seejuures hõlmab poliitilise mälu koosseisu kindlustamine alati ka selle vastandit, väljaarvamist, kõrvaleheitmist ja hävitamist, mistõttu on unustamine alati sihipärane kultuuriline strateegia (Assmann, 2021, lk 65–66). See võib väljenduda käskudes ja keeldudes. Näiteks piiritlevad Venemaal Teise maailmasõja avalikku diskursust 2020. aasta põhiseaduse muudatused, mis keelavad „rahva kangelaslikkuse tähtsuse vähendamise“ kujutamise ning 2014. ja 2020. aasta muudatused Venemaa kriminaalkodeksis, mis kriminaliseerivad teadlikult valeinfo avaliku levitamise Nõukogude Liidu tegevuse kohta Teise maailmasõja ajal (Mälksoo, 2022, lk 8).

Assmanni osutus poliitiliste müütide identiteeti kujundavast funktsioonist on ka siinse artikli üks uurimisprobleeme. Järgnevalt vaatlen, millist strateegilist eesmärki kannab Venemaa poliitiline mälu, mis ühendab endas nii võidu heroiseerimise kui ka kaotusvalu narratiivid. Siinkohal on taas sobilik osutada Renanile, kelle järgi on lein rahvusliku mälestusena olulisem kui võidurõõm, sest see paneb rahva peale kohustused, see sunnib neid ühiselt pingutama (Renan, 2002). Assmann täpsustab Renani seisukohta:

.../ kui võitjate triumf jääb minevikku, siis kaotajate mälestus alati tulevikku, see töötab alati mineviku sündmuste töötlemisel tugevamini. Sellistel juhtudel säilitatakse mälestust osaks saanud kannatusest ja ebaõiglusest, et forsseerida välise surve all kogukonna kokkuhoidmist, legitimeerida nõudeid ja mobiliseerida vastupanule. (Assmann, 2021, lk 82)

Venemaa kontekstis ja seoses Putini tõlgendusega Nõukogude Liidu kokkuvõtteisest kui 20. sajandi suurimast katastroofist saab oluliseks poliitilise mälu teine aspekt: kaotajate perspektiivist lähtuv mälu strateegia on pigem

suunatud eneseülistusele ja müüdiloomele (Assmann, 2021, lk 89). Rahvusliku alanduse kogemusele vastatakse seega fantastilise ümbertõlgendamise arsenaliga: spirituaalse või moraalse ülendamise alternatiiviga, katarsisliku puhastumise või uue au müüdiga, patuoina müüdi või äraandmise ja reetmise legendiga (Assmann, 2021, lk 89). Just seda näeme Venemaal, kus iga-suguse ühiskondliku ebastabiilsuse või kataklüsmi, olgu see siis 1825. aasta dekabristide ülestõus, 1905. aasta revolutsioon, 1991. aasta Nõukogude Liidu kokkuvarisemine, hilisemast ajast aga aatomialveelaeva Kursk uppumine või Beslani terrorirünnak 2004. aastal, mille taustana nähti välisjõudude salajasi mahhinatsioonid ning harvem – või kas üldse – enesekriitilist pilguheitu riiklikule poliitikale. See kordab ennast erinevatel aegadel ja asjaoludel, kuid alusmehhanism jääb samaks: välised jõud koos kodumaiste reeturitega tegutsuvad Venemaa põlvili surumise ja hävitamise nimel. Säärase pahatahtliku eesmärgi täitmiseks genereerivad välisjõud kunstlikult seda, mida postsovetlikel 1990ndatel hakati nimetama *bespredel'*iks (vn *бесчеловечность*) – olukorras, kus poliitiline, rahaline või kriminaalne võimur saab karistamatult tegutseda. Liberaaldemokraatlikud väärtused, seksuaalvähemuste õigused jne on kõik *bespredel'*i ilmingud, mis n-ö puhast vene vaimu rikub (Ventsel *et al.*, 2023).

Järgnevalt püüan leida seletuse, miks nii Teise maailmasõja võidu heroiseerimine kui Nõukogude Liidu lagunemisega kaasnev kaotusvalu kultiveerimine täidavad kultuuripsühholoogiliselt sarnast poliitilist kogukonda loovat funktsiooni. Niisuguste vastandlike narratiivide afektiivsete toimetehhanismide läbivalgustamine aitab mõista, kuidas on strateegiline mõjutamine Venemaal tänapäeval üles ehitatud, ning aitab leida paremaid strateegiaid tulevikus, et sellele vastu seista.

4. Afektiivne tähendusloome ja Venemaa strateegiline kultuur

Nagu eespool märgitud, on artikli lähtekohaks idee ajaloost kui diskursiivsest konstruktsioonist, kus ajaloosündmuste identiteeti kujundav funktsioon avaldub ühe või teise sündmuse tähenduses ühiskonnaliikmetele. Seejuures on oluline silmas pida, et kultuuril ega diskursusel pole agentsust, niisamuti ei ole üks või teine diskursus olemuslikult afektiivne, vaid kultuur ja diskursus võivad mõjuda inimesele afektiivselt. See tähendab, et afekt on tihedalt seotud tähendusloomega kultuuris.

4.1. Ajaloonarratiivide hierarhia ja emotsionaalne laetus

Semiootiline kultuuripsühholoogia käsitleb afekti tähendusloome (semioosi) põhivormina, mis käivitab edasised tõlgendused. „Sel põhjusel tuleks afekti käsitleda pigem protsessi kui seisundina – afektiivse semioosina“ (Salvatore & Freda, 2011, lk 122). See tähendab, et „[a]fekt (afektiivsed nähtused) on määratletud kui üldine kirjeldav termin, mis hõlmab nii tundeid (nt halva enesetunde tunne on ebameeldivuse afektiivse seisundi personaalne kogemus) kui ka emotsioone („hirm“ sellisel kujul, nagu neid väljendatakse, tunnetatakse ja kirjeldatakse keeleliste terminite abil)“ (Valsiner, 2007). Need on kollektiivselt jagatud ja kollektiivselt konstrueeritud. Tunded on olemuslikult mitmetähenduslikud, samas kui emotsioonid on diskreetsed (punktlaadsed) kategooriad, mis on ligipääsetavad sildistamise, diskursiivsete operatsioonide ja abstraherimise/üldistamise kaudu. See protsess on „eristatud, artikleeritud ja hierarhiliselt integreeritud“ (Branco & Valsiner, 2010, lk 243). See tähendab ühtlasi, et ükski ajaloosündmus iseenesest afektiivset tähendusloomet ei käivita, vaid selle potentsiaal emotsionaalselt teatud inimrühmale mõju avaldada sõltub selle positsioonist rühma väärtuste hierarhias. Järgnevalt otsingi vastust küsimusele, kuidas rühma väärtuste hierarhia moodustub ja kuivõrd on võimalik seda sihipäraselt kujundada.

Kultuuripsühholoog Jaan Valsineri sõnul omandavad asjad neile omistatud tähendustele toetudes väärtuse – üldistatud tähenduse, mis võimaldab asjade omavahelist võrdlemist ning kommunikeerimist. Näiteks kujutab igasugune sotsiaalne või moraalne norm endast stabiliseerunud ja pikaks perioodiks fikseeritud üldistatud tähendust, millest saab inimese mõtlemise, tunnete ja tegutsemise ankurdaja ning suunaja (Valsiner, 2021, lk 158). Psühholoogiliste nähtuste (normid, väljakujunenud reeglid jne) moraalne olemus on kodeeritud erinevatesse kultuuriliselt hierarhiseeritud märgisüsteemidesse (Valsiner, 2021, lk 241), ka eespool osutatud ajaloo „õiget“ tõlgendust fikseerivad reeglid on just üks niisugune riiklikult kontrollitava ja loodava märgisüsteemi hierarhia kujundamise näide. Oluline on siinkohal rõhutada, et märgisüsteemide funktsioon on alati tulevikule suunatud nii nende vahetu mõju poolest (muuta järgmine vahetu tulevik uueks olevikuks) kui ka üldise hoiaku tähenduses, et olla valmis sarnasteks olukordadeks mingil määramatul tulevikuhetkel (Valsiner, 2021, lk 139). Ajaloodiskursuses on märkide vahendusel (nt paraadid, TV-saadet) minevikusündmuste meenutamine alati „tulla võiva“ teenistuses – selle kommunikeerimine on üha ettepoole suunatud ja tulevikueesmärkide teenistuses.

Ajalookäsitlused on olemuselt üks hierarhiliselt organiseeritud märgisüsteem ning nagu eespool öeldud, on just ametlikud, „oma“ grupiidentiteedi seisukohast olulised ajaloonarratiivid selles märgisüsteemide hierarhias ehk kultuuris domineerival positsioonil. Sellest lähtuvalt on julgeoleku-uuringute kultuuriliselt orienteeritud käibel mõiste *strateegiline kultuur*. Ameerika rahvusvaheliste suhete uurija John Glenni järgi saab strateegilist kultuuri kirjeldada kui „ühiste veendumuste ja eelduste kogumit, mis tulenevad ühistest kogemustest ja aktsepteeritud jutustustest (nii suulistest kui ka kirjalikest), mis kujundavad kollektiivset identiteeti ja mingi sotsiaalse rühma suhteid teiste rühmadega ning mis mõjutab turvalisuse saavutamiseks valitud eesmärke ja vahendeid“ (Glenn, 2009, lk 530). See tähendab, et strateegiline kultuur on hierarhiliselt organiseeritud ning dominantsetes diskussioonis on enamasti institutsionaliseeritud (nt ajalooõpikud – *Autori märkus*) ning seetõttu on neid raskem ümber sõnastada ja muuta (Bertramsen *et al.*, 1991; Wæver, 2005). Strateegilise kultuuri teooria üks peamisi eeldusi on, et erinevates strateegilistes kultuurides sotsialiseerunud eliit teeb võrreldavatele olukordadele reageerimisel erinevaid valikuid ning need erinevused on tingitud ühiskondlikult ja kultuuriliselt määratletud eeldustest (nt kollektiivsed mälestused ajaloolistest sündmustest) selle kohta, mis on riigi huvides ja mis on riiklikud ohud. Seejuures tuleb rõhutada, et poliitilise eliidi liikmed ei ole üksnes valitseva strateegilise kultuuri levitajad, vaid tänu ressurssidele (nii poliitilisele, majanduslikule kui ka ligipääsu tõttu meediale) suudavad nad konkreetseid narratiive kohandada ja teatud määral eesmärgipäraselt kujundada (Götz & Staun, 2022, lk 482–483).

Mitmed autorid on toonud Venemaa strateegilise kultuuri tuumana välja tajutava haavatavuse välisrännakutele. See põhineb neljal omavahel tihedalt seotud narratiivil. Esimese keskmes on Venemaa haavatavus tänu tema hiiglaslikule territooriumile, mis teeb piiride kaitsmise keeruliseks (Götz & Staun, 2022; Covington, 2016; Vitkovskiy, 1992). See haavatavuse tunne süveneb veelgi teise jutustuse kaudu, mille keskmes on ajaloo jooksul toimunud arvukad sissetungid Venemaale, mis on jätnud Venemaa (välis)poliitilisele mõtteviisile püsiva jälje. Kolmas lugu toob esile sügava ebakindlustunde Lääne suhtes, millega Venemaa on silmitsi seisnud. Sellele aitavad kaasa ajaloomeenutused Napoleoni (1803–1815) või Hitleri-Saksamaa sõjakäigust (1941–1945). Neljas narratiiv rõhutab sisemiste ja väliste ohtude seotust. Julgeoleku uuringutega tegelevad teadlased Elias Götz ja Jørgen Staun on osutanud, et tajutud oht ei piirdu ainult Lääne püüdlusega muuta režiimi Venemaal, vaid ka Lääne väidetava taktikaga kukutada Venemaa-sõbralikke valitsusi postsovetlikes

naaberriikides (nt 2014 aastal Ukrainas) (Götz & Staun, 2022, lk 484–485). Seetõttu on lähiajaloo toimunud „värvilised revolutsioonid“ Gruusias (2003), Ukrainas (2014) ja Kõrgõzstanis (2005) ja nende võimalik toimumine Venemaal jõudnud ka julgeolekuga seotud aruteludesse Venemaal (German, 2020; Poulsen & Staun, 2021, lk 81–83).

Eespool toodud üldised strateegilise kultuuri tunnused on ühel või teisel moel seotud kultuurilise ettekujutusega sündmustest Venemaa ajaloos, mistõttu on neid hõlpsam integreerida ka tänapäevaste ajaloonarratiividega. Venemaa strateegilise kultuuri tunnused (haavatavus väljastpoolt, sisemise ja välise ohu seotus ja selle terav tunnetus) on konkreetsemate strateegiliste narratiivide ülesehitamiseks vajalik kultuuriline kontekst, mille sihipärane kasutamine teeb võimalikuks afektiivse tähendusloome aktiveerimise diskursuses ja auditooriumi otsustusprotsesside suunamise.

4.2. Afekti esilekutsumine mobiliseerivas funktsioonis

Kirjeldanud kultuurilise märgikihistuse rolli strateegilises kommunikatsioonis, avan järgnevalt afektiivse semioosi funktsioone ning näitan, kuidas oleks võimalik antud raamistikus seletada ajaloonarratiivide afektiseerimist. Afektiivne semioos väljendab intuiitivset äratundmist, et mõned strateegilises jutustuses kasutatud elemendid või märgid (viited konkreetsetele ajaloosündmustele, tekstikatked, visuaalid jms) on äärmiselt olulised ning kutsuvad auditooriumis esile emotsionaalse reaktsiooni ja esmase – kas positiivse või negatiivse – identifitseerimise tunde. Sellised emotsionaalselt kõnetavad diskursused põhinevad ligikaudsetel ja umbmäärastel suhetel. Need käivitavad afektiivse semioosi, suunates auditooriumi looma erinevate alajutustuste ja süžeeolüüside vahelisi assotsiativseid seoseid (Madisson & Ventsel, 2021).

Valsineri järgi saame semioosi kujutada liikumisena esmasest füsioloogilisest käivitamisest (millegi tajumisest) selle subjektiivse kogemuseni ning tunnete eristamiseni. See oleks semioosi 1. tasand. Seal edasi liigub semioos tunnete nimelisele kategoriseerimisele, millele järgneb üldistamine, mis oleks semioosi 2. ja 3. tasand ja 4. tasandi hüperüldistamine (Valsiner, 2021). Inimsemioos kasutab erinevaid märke (ikoone, indekseid ja sümboleid) ning tegevusi liikumaks semioosis üldistamise, lõpuks ka hüperüldistamise suunas. Hüperüldistamine (või ka üleüldistamine) on afekti tasand, mis ei vaja nime- tamist ning väljendub inimese isiklikus ja täielikus kõrgemale eesmärgile

pühendumise olekus. Hüperüldistamine valdab meie tähendusloomet, kus eristused (märkide leidmine) on kadunud või raskendatud. Seda protsessi võib vaadelda ka kui liikumist eristusi tegevvalt argumentatsioonilt üha suureneva abstraktsuse ja üldistuse suunas. Nii on ajaloolaste diskursus, mis tugineb eristuste esitamisele ja nähtuste omavaheliste suhete argumenteerimisele, vähem üldistav ning polariseeriv kui ajalugu oma strateegilistel eesmärkidel esitavate poliitikute retoorika, kus – nagu varem osutatud – ei ole küsimus ajaloolises tões, vaid selle poliitilises kasulikkuses ja auditooriumi mobiliseerimises.

Poliitilise mälu kui kollektiivse tähendusloome kontekstis on huvipakkuv ennekõike üldistamise ja hüperüldistamise afektiivne tasand, kuna see on määrav auditooriumi otsustusprotsesside strateegilisel kujundamisel. Nagu märgib Valsiner, hakkab märgiloo sotsiaalne tugevnemine üldistuse astmel suunama sügavalt isiklikku ja ennustamatut hüperüldistatud afektiivse tasandi semioosi. See tähendab ühtlasi, et tugevdades sotsiaalset kontrolli üldistusprotsessis, saab võimalikuks käivitada mehhanismid, millel on potentsiaali suunata auditooriumi tähendusloomet ja otsustusprotsesse sotsiaalselt soovitatava suunas (Valsiner, 2021, lk 152). Seega peaksid kõik strateegilised jõupingutused (veenmine, propaganda), mis suudavad tegusid käivitada, looma semioosi üldistusprotsessis (st semioosi 2. ja veelgi rohkem 3. tasandil) teatud kontrollitud märgikasutuse, mis hakkab suunama afektiivse hüperüldistuse 4. tasandil inimeste tegutsemist ja otsustusprotsesse. Selle protsessi näiteks võib tuua patriootlikud arutlused sõjast, mille kaudu muudetakse muus mõttes afektiivne isiklik hüperüldistatud taust (sõjaga kaasnev hirmu- ja ärevusetunne) „ratsionaalselt mõistetavaks“ ehk sõda legitimeerivaks, mille tagajärjel inimesed kaitsevad (ja ründavad) kindlameelselt erinevaid ideoloogilisi ja religioosseid seisukohti (Valsiner, 2021, lk 151). Venemaa kontekstis on seda ajalooõpikutes kujutatud kui välist ohtu ning poliitikute kõnedes võimendatud pidevalt kui Läänest tulenevat ohudiskursust.

Samas on see protsess vastastikune, hüperüldistatud afektiivne tasand hakkab kujundama üldistuse tasandi eksplitsiitset märgilist väljendatud seisukohti ning neid tähendusloome protsesse suunama (Valsiner & De Luca Picione, 2017). See ilmneb näiteks sõdurite lahingusse mineku korral, kus sõnu pole vaja ning tegevust juhivad täielikult totaalne semiootiline väli, mis ei vaja nimetamist, vaid tegutsemist: et mitte ise surra, tuleb vastane ilmtingimata enne hävitada. Kui sotsiaalne suunamine on edukas, siis sõdur ennem sureb, kui deserteerub lahinguväljalt (viimane on samuti afektiivne reaktsioon eksistentsiaalsele ohule).

Kuna märgihierarhia kontrollib inimese tegutsemist, saab tähenduse (mis on tingitud sellest hierarhiast) pidurdamise ja ümbersuunamise/mineku küsimus paljudel juhtudel praktiliseks probleemiks (Valsiner, 2021, lk 142). Ühtlasi on see strateegilise kommunikatsiooni üks sihtmärkidest, kuna selle abil on võimalik luua tähendusloome tingimused, millega auditooriumi tõlgendusradu suunata. Valsineri järgi tekib märgihierarhia laienemisel üldistamise suunas meie tähendusloome süsteemis ühel kindlal hetkel kvalitatiivne katkestus – „hüpe“ afektiivselt hüperüldistatud tähendushierarhias –, mis korraldab käesoleva kogemuse ümber, andes sellele kvalitatiivselt uue värvingu (Valsiner, 2021, lk 143). Selline üldistatud hüpe inimese tähendussüsteemis on igasuguse sihipärase moraalse sotsialiseerimise märklaud. Juhul kui niisugune hüpe teoks saab, muudab see tähenduslooja kogu tähendusvälja, tõkestades uut, äsja ümbermõtestatud tähendussüsteemi varasemate tähenduste sekku-mise eest. Niisugune kogemuse kitsenemine viib uute tõlgenduste leiutamiseni, mis põhinevad antud kitsendusel. Naabri pilk võib muutuda „kurjaks silmaks“ või „vaenlase impeeriumi“ heaks luuramiseks (Valsiner, 2021, lk 143). Poliitiliselt radikaalsed tõekspidamised ja fundamentalistlikud meeleheiteaktid tekivad kõik niisuguste kitsenduste raames (Valsiner, 2021, lk 143).

Semiootilise kultuuripsühholoogia käsitlus afektiivse semioosi hüperüldistatud loogikast võimaldab meil seletada, kuidas Venemaa poliitilises diskursuses eksisteerivad kõrvuti nii narratiiv ukrainlastest kui vennasrahvast kui ka narratiiv ukrainlastest kui fašistidest ja Ukrainast kui natsiriigist. Seda saab vaadelda kui sõjaks ettevalmistamise kahe teineteist täiendava strateegiana, mis toimib ühiskondlikku ebakindlust kultiveerides ja sellele lihtsaid lahendusi pakkudes.

5. Auditooriumi mobiliseerimine Ukraina invasiooniks

Ebakindlus on seisund, kus inimene kaotab oma võime tulevikku ennustada. Järgmisena vaatlen Venemaa ametlikku ajalookäsitlust Ukraina sõja kontekstis kui teatavat sõjaks ettevalmistavat strateegilis-kommunikatiivset tegevust, kus afektiivsel semioosil on oluline roll auditooriumi tõlgenduste kujundamisel. Selle mehhanism tugineb teadliku ebakindluse fooni loomisel (hüperüldistatud tasand), mis ühelt poolt toitub vene strateegilise kultuuri eripärast ning mida võimendatakse Nõukogude Liidu kollapsiga kaasnenud meeleolude kultiveerimisega, teiselt poolt aga mobiliseeritakse auditooriumit ebakindlust ületama revanšistlike sõjaliste aktsioonidega. Lähtudes poliitilise eliidi rollist

avalike ajaloonarratiivide kujundamisel, toon järgnevalt illustreerivaid näiteid peamiselt võimaladvikusse kuuluvatelt Venemaa poliitikutelt ning osutan sealhulgas varasematele Venemaa avaliku diskursuse analüüsidele.

5.1. Patriotismi ja sõjaretoorika

Nagu juba artikli alguses sai välja toodud, on võidu narratiivist kujunenud „Putini režiimi alusmüüt“ (Koposov, 2018, lk 134; vt ka Vázquez Liñán, 2010, lk 169) ja antifaašistlik ideoloogia (Stone, 2014, lk 34). Igat katset seada küsimärgi alla „kanoniseeritud“ sündmuste versioon Nõukogude Liidu rollist Teises maailmasõjas mõistetakse hukka kui „jumalateotust“. Venemaa Föderatsiooni praegune rahvusliku julgeoleku strateegia kirjeldab katseid „läbi vaadata Venemaa roll ajaloos“ kui ohtu riigi „kultuurilisele julgeolekule“ (Стратегия национальной безопасности, 2021).

Teise maailmasõja võiduoreooli rõhutamisega on kaasnenum sõjaretoorika esiletõus avalikus diskursuses. Rootsi rahvusvaheliste suhete instituudi analüütik Aleksandr Golts väidab oma raamatus „Military reform and militarism in Russia“, et Venemaa militarism tugevnes pärast 1990. aastaid ja riigi poliitiline eliit on seda Putini režiimi ajal teadlikult edendanud. Putini ajal kujunenud eliit on loonud militariseeritud tsentraliseeritud režiimi koos laialt levinud salajasuse kultuuriga (Golts, 2019). Seejuures peab mitu autorit Vene sõjalis-strateegilist kultuuri Vene strateegilise kultuuri osaks ning nende vahel ei ole selget eraldusjoont (Poulsen & Staun, 2021).

Kõige ilmekamalt ilmneb Venemaa militaristlik kultuur patriotismi mõiste tähenduses. Mitme autori arvates on patriotism *de facto* Venemaa riigi uus valitsev ideoloogia (Lipatnikov & Grigorev, 2017, lk 52). Eesmärgi tugevdada Venemaa patriotismi ja arendada patriotistlikku kasvatust võime leida kõikidest Venemaa sõjalistest doktriinidest (1993, 2000, 2010 ja 2014) (Poulsen & Staun, 2021, lk 151, vt ka Golubev, 2007), mis on alates 1993. aastast relvajõudude tegevust suunanud, aga samuti riiklikest tegevuskavadest „Venemaa Föderatsiooni kodanike patriotlikust haridusest“ (2001–2005, 2006–2010, 2011–2015 ja 2016–2020) (Lipatnikov & Grigorev, 2017, lk 52; Golts, 2019). Patriotismi kirjeldamiseks kasutatud sõnad on varieerunud, kuid selle sõnumi eesmärgid pole muutunud: see kirjeldab tahet ette võtta sõjalist tegevust, mille eesmärk on viia ellu Venemaa Föderatsiooni poliitilisi eesmärke ning mida Ljubljana haridusuuringute vanemteadur Zdanko Kodolja on tabavalt kokku võtnud valmisolekuna riigi nimel „surra ja tappa“ (Kodolja, 2011,

lk 128). Patriotismi edendamiseks on erinevad Venemaa valitsused ellu viinud riiklikke tegevuskavasid, mis sõjaajal ajal hõlmasid rohkem kui 100 algatust, sisaldades sõjaajaloo raamatute väljaandmist ja konverentse teemal „muuseumipedagoogika ja patriootlik haridus“, ettekirjutusi ohvitseride ballide, laulu- ja filmifestivalide korraldamisele, aga samuti laste ja noorte võistluste, noortelaagrite, sõjaliste spordiürituste, e-spordi võistluste (nt mäng „World of Tanks“) organiseerimist ja ajakirjanike kursusi ja töötubasid filmide ning intervjuude läbiviimiseks Teise maailmasõja veteranidega (Hansen, 2021, lk 157). Nagu kirjutab Taani militaarajaloolane Flemming Hansen, on Venemaa relvajõudude idealiseerimine – nii eelrevolutsiooniliste, Nõukogude kui ka tänapäevaste relvajõudude – muutunud nähtavamaks alates poliitilise eliidi kõnedest kuni mälestuspoliitika ja popkultuurini ning ilmneb selgemini kooliõpikute ja lasteaiahariduse sisus (Hansen, 2021, lk 145, vt ka Kopõtin & Sazonov, 2023).

Niisuguse riiklikult edendatava patriotismi juured on avalikkuses laialt levinud narratiivis, mis on tagasiviidav Venemaa strateegilise kultuurini ning mis väljendub kartuses, et põhilised Vene moraalinormid ja elukorraldus on tugeva surve all, muu hulgas Lääne peetavate infooperatsioonide tõttu. Viiteid sellele ohustenaariumile leiame nii popkultuurist, Venemaa sõjalisest doktriinist kui ka poliitilise eliidi kõnedest (Putin, 2022a, 2022b). Venemaa Föderatsiooni Julgeolekunõukogu sekretär Nikolai Patrušev andis 2020. aasta juunis ajakirjale Argumentõ i Faktõ (vn *Аргументы и факты*) intervjuu, kus Putini siseringi kuuluv kaasvõitleja osutab, et USA välisministeerium, mitmed Ameerika kodanikuühiskonna vabaühendused ning George Sorose Avatud Ühiskonna Instituut toetavad Venemaa riiklust õonestavat tegevust, ohutamaks natsionalistlikke ja separatistlikke meeleolusid: „Plaanitakse samme infosurve intensiivistamiseks Venemaa vastu, et hävitada Vene vaimsed, moraalsed, kultuurilised ja ajaloolised väärtused, mis moodustavad meie riikluse alused, et hävitada meie riigi kodanike seas ülevenemaalise identiteedi tunnet. Nende peaesmärgid on lõhestada Vene ühiskonda, suruda peale neile kasulikke väärtusi ja arengumudeleid ning manipuleerida avaliku teadvusega“ (Tseplyaev, 2020).

Venemaa Föderatsiooni patriotismi kujundavate õppeprogrammide, mis näevad ette nii ideoloogilist harimist (uued ajalooõpikud, filmifestivalid jne) kui ka ühistegevusi patriotismi edendamiseks (osavõtt paraadidest, kohtumised veteranidega, sõjalised spordiüritused jne), strateegiline siht on kontrollida alumiste tasandite tähendusloomet ning suunata seda sihipäraselt üldisema semioosi tasandi suunas. Selle riiklikult koordineeritud tegevuse poliitiliseks eesmärgiks on Venemaa ja Lääne vahelise vastasseisu süvendamine

auditooriumis. Poliitikute edendatav diskursus aga viib selle polariseerumise äärmuseni, kus keskel kohal on ohu võimendamine venelaste identiteedile – nii füüsilisele (Venemaa häving) kui vaimsele (vene väärtuste kadumine). Strateegilise kommunikatsiooni vaatepunktist peaks see aktiveerima afektiivse tasandi semioosi, mis võimaldab auditooriumi reaktsioone kanaliseerida poolt/vastu raamistikus. Seejuures oli Nikolai Patrušev ka üks võtmefiguuridest, kes kooskõlastas Venemaa uue julgeolekustrateegia koostamist, mis võeti vastu 2021. aastal ja milles lubati kasutada jõumeetodeid väljaspool Venemaa piire, kui sealne tegevus kujutab ohtu Venemaa Föderatsiooni suveräänsusele. Kusjuures just seda dokumenti võib pidada Kremli perspektiivist Ukraina invasiooni õiguslikuks aluseks (Matthews, 2023, lk 153).

5.2. Ukrainlased: natsidest vennasrahvas

Kremli loodud Teise maailmasõja ja Ukraina kui natsiriigi narratiivid leidsid oma kõige mõjuvama praktilise rakenduse Ukraina-vastases laimukampanias, mis käivitati 2013. aasta lõpus ning mis eelnes Venemaa Föderatsiooni relvastatud rünnakule Ukrainale ja Krimmi okupeerimisele 2014. aastal. Selle eesmärk oli diskrediteerida rahvaülestõusu Ukrainas ja õigustada Vene sõjalist vastust Ukraina Euroopa püüdlustele.

Sõjasõnavara emotsionaalne jõud taaselustati just sel ajal: euroopameelseid ja Kremli-meelse presidendi Viktor Janukovitši kukutanud ukrainlasi hakati Venemaa poliitilise eliidi ja meedia poolt kõige sagedamini nimetama „fašistideks“ või „natsideks“ (Yablokov, 2018) ning neid süüdistati väidetavas „antisemitismis“ ja „pogrommide“ taaselustamises. Viimased süüdistused olid ennekõike mõeldud kandma tugevamat propagandajõudu rahvusvahelisel areenil (Domańska, 2019, lk 6), et diskrediteerida Lääne suunas liikuvaid Ukraina poliitilisi jõude. Euroopa Liitu ja Ameerika Ühendriike süüdistati omakorda Ukraina natsismi („bänderismi“) „taaselustamise“ toetamises ning nende väidetavas katses organiseerida järjekordne „värviline revolutsioon“, seekord „fašistlik“, eesmärgiga destabiliseerida Venemaad (Domańska, 2019, lk 7; vt ka Borenstein, 2019). Väidetavad NATO plaanid paigutada oma laevad ja raketid Krimmi esitati veel ühe põhjusena Venemaa ennetavaks sõjaliseks rünnakuks Ukraina vastu. Inglise rahvusvaheliste suhete uurijad Stephen Hutchings ja Joanna Szostek (2015) jõudsid Vene meediauuringus tulemuseni, et Ameerika-vastased narratiivid oli peamine teema Ukraina konflikti kajastamisel erinevates Vene telekanalites. „Viies kolonn“, „rahvuse

reeturid“ ja „Ukraina fašistid“ said uudislugudes kujutatud Venemaa-vastaste aktsioonide peategelasteks. Konflikti algusest kuni 2016. aasta lõpuni, kui olukord Venemaal oli võimude arvates kontrolli alla saadud, oli valdav tunne, et riiki ümbritsevad vaenlased (Yablokov, 2015). Krimmi okupeerimisest kuni Ukraina sõja järgmise faasini 2022. aasta 24. veebruaril ning sellele järgnenud perioodil on Ukraina-suunalised fašismi- ja natsismisüüdistused olnud kasvutrendis ning päädisid Putini kõnes, mis juhatas sisse „sõjalise erioperatsiooni“ alguse (Putin, 2022a, 2022b).

Niisuguse püsiva hirmufooni ja ebakindluse tunde taasloomine tugineb eespool osutatud Venemaa strateegilise kultuuri peamiste narratiivide võimendamisele. Selle üks strateegilisi eesmärke on aktiveerida afektiivse semioosi domineerimine auditooriumi otsustusprotsessides, kuna kultuuri- psühholoogia üks keskseid väiteid on, et afektiivse semioosi aktiveerimine suurendab ennustava järelduse tõenäosust (Salvatore *et al.*, 2023). See tähendab, et Kremli strateegilis-kommunikatiivse tegevuse üks eesmärke on võimendada auditooriumis välise ohu (NATO, ennekõike USA julgeolekuohu, uusfašism jne) võimalikkust ning ühes sellega tuleviku ennustamatust ja ebakindlust afektiivsel hüperülidistuse tasandil. Sellises hirmuatmosfääris hakkab hüperülidistuse afektiivne tasand suunama auditooriumi tähendusloomet ja tulevasi otsustusprotsesse semioosi madalamatel astmetel. Mida äärmuslikum on emotsionaalne pingestatus, seda enam sunnib sellega toimetuleku vajadus looma lihtsustatud seletust kriisiolukorrale. Niisugune seletus taastab kiiresti tasakaalu (Salvatore *et al.*, 2023), kanaliseerib ja maandab hirmu ning taandab konfliktilahenduse dihhotoomsele alternatiivile (Salvatore *et al.*, 2023), mis hakkab kujundama tulevaste sündmuste mõistmist (Valsiner, 2014; Valsiner & De Luca Picione, 2017). Samal ajal üleüldise ohutunde suurendamisega taaselustatakse konkreetsete üldistustasandi nimedega (banderalane, fašist, natsism jne) auditooriumi kultuurimälu traumaatilised kogemused Teisest maailmasõjast. Need vaenlase diskursiivsed nimed aitavad kanaliseerida üleüldist hirmutunnet ning võimaldavad „ratsionaliseerida“ afektiivse tasandi ebakindlust, mis ühtlasi loob eeldused saavutamaks kontrolli auditooriumi otsustusprotsesside ja meelsuse kujundamisel.

Teisalt näeme Venemaa poliitilise eliidi keskel ja meedias ringlemas teist suurt narratiivide kompleksi, mis propageerib Moskva nägemust „Vene maailmast“ ja vene identiteedist. See kontseptsioon kujutab endist Nõukogude Liitu üheainsa vene keele ja kultuuri universumina, mis on tugevdatud ühise ajaloolise kogemusega, sealhulgas relvavendlusega Suures Isamaasõjas (Dománska, 2019, lk 7). Putini valitsemisajal on kasvanud Nõukogude pärandi

rehabiliteerimine ja punaimpeeriumi ajaloo positiivsete aspektide rõhutamine (Mälksoo, 2022, lk 6) ning üha enam on Kremli retoorika läbi põimunud etnopolitiiliste ja ajalooliste argumentidega.

Ukraina kontekstis on selle tendentsi ehk kõige tuntum näide Putini 2021. aastal ilmunud traktaat „Venelaste ja ukrainlaste ajaloolisest ühtsusest“ (Putin, 2021), kus ta rõhutas Kiievi rolli „kõigi Venemaa linnade emana“. Valikuliselt oma narratiivi ajaloo- ja kultuurilisi sündmusi noppides ning neile oma tõlgenduse andes jõudis Putin essee lõpus tulevikku suunatud järeldusele: „Koos oleme me alati olnud ning j ä ä m e (autori rõhutus) palju tugevamaks ja edukamaks. Sest me oleme üks rahvas.“

Ühise kultuurilise, kuid ennekõike poliitilise ajaloo kontekstis on eriti oluline, kuidas Venemaa poliitiline diskursus näeb Ukraina eksistentsi iseiseisva riigina. Venemaa perspektiivist ei ole Ukraina riiklus loomulik nähtus, vaid kujunenud läbi ajaloo veidrate keerdkäikude. Esimesed Ukraina riiklust küsimärgi alla seadvad noodid tekkisid juba pärast Vladimir Putini märkusi 2008. aasta NATO tippkohtumisel Bukarestis, kus ta rääkis Ukraina riikluse ja territooriumi ajaloost (Kasianov, 2018). Seal väitis ta, et Ukraina riik on omamoodi ebaloomulik nähtus, mille territoorium on moodustatud teiste riikide maade jagamise teel (Putin, 2008 Kasianovi 2018 kaudu). Vahetult enne täiemahulist invasiooni Ukrainasse 2022. aasta veebruaris täpsustas ta oma seisukohta: „Tegelikult, nagu ma juba mainisin, on Nõukogude Ukraina bolševike poliitika tulemus ja seda võib õigustatult nimetada 'Vladimir Lenini Ukrainaks.' Tema oli selle looja ja arhitekt.“ (Putin, 2021) Sarnaseid diskursiivseid mustreid leiame ka tema 2022. aastal alanud sõja aegsetest kõnedest, kuid veelgi äärmuslikumal kujul. Putin (2022b) väitis näiteks, et „Venemaaga külgnevates territooriumides, mis on meie ajalooline maa, kujuneb välja vaenulik 'anti-Venemaa'“. Järgmises lõigus rõhutas ta eksistentsiaalset ohtu, milles venemaalased asuvad: „Meie riigile on see elu ja surma küsimus, meie ajaloolise tuleviku küsimus rahvana. /.../ See pole mitte ainult väga reaalne oht meie huvidele, vaid ka meie riigi olemasolule ja suveräänsusele.“ Taoline ajalookäsitlus peegeldub ka mujal. Nii selgus 2022. aastal valminud Vene riigiasutuste Twitteri-kommunikatsiooni analüüsis, et ligikaudu 75% säutsudest käsitlesid Ukrainat ja paljude säutsude sisu oli Ukraina riigi suveräänse staatuse küsitavaks seadmine (Thompson & Graham, 2022). Samuti esitavad Ukraina kuulumist „Vene maailma“ nii ajalooõpikud (Medinski & Torkunov, 2023) kui ka popkultuur, näiteks teleseriaalides („Katarina II“) jm.

Niisugune nostalgiline ühtekuuluvust rõhutav diskursus heidab valgust 2005. aastal Putini öeldule, et Nõukogude Liidu kokkuvarisemine on 20. sajandi

suurim katastroof. Ühelt poolt loob ukrainlaste kui vennasrahva müüt, mis hõlmab endas Tsaari-Venemaa ja Nõukogude Liidu ühise ja kuulsusrikka mineviku rõhutamist, semioosi üldistuse tasandil tingimused, et aktiveerida afektiivne semioos hüperüldistuse tasandil, kuna ühtlasi osutatakse selle ühise mineviku *kaotsimine*kule – Nõukogude Liidu lagunemisega kaasnenud impeeriumi kadumisega seotud negatiivsele kogemusele.

Venemaa imperialistliku ja militaristliku mineviku ülistamine ning selle identiteedipoliitika võimatus ilma Ukraina anastamiseta („ilma Ukrainata pole Venemaa impeerium“) kujutab vene rahvuslikku identiteeti püsivalt poolikuna ning ohustatuna. Seejuures, mida suuremal määral võimendatakse Teise maailmasõjaga kaasnevad võiduoreooli ning venelaste ja ukrainlaste ühtekuuluvust, seda suuremal määral võimendatakse auditooriumis tunnet, et „20. sajandi suurima katastroofiga“ kaasnes venelaste (imperialistliku) *identiteedi katkestus* ehk *oht inimese minapildile*. Mitmed autorid on märkinud, et afektiivne mõõde on iseäranis tugev teemade puhul, mis kõnetavad publiku negatiivseid tundeid, eriti kui need kattuvad õnnetunde kaotusega (Ahmed, 2014), leinaga (Valsiner, 2021) ning „hirmude ja ärevusega tuleviku suhtes“ (Grusin, 2010, lk 46). Assmanni sõnul aitab just kaotusele rõhumine forsseerida välise surve all „kogukonna kokkuhoidmist, legitimeerida nõudeid ja mobiliseerida vastupanule“ (Assmann, 2021, lk 82).

Teiselt pool aga toimib narratiiv Ukrainast kui natsiriigist Teise maailmasõja narratiivi keskmes oleva natsismivastase võitluse jätkuna ning legitimeerib siseauditooriumi jaoks Venemaa sõda Ukraina vastu. Erinevate narratiivi fragmentide (sihipäraselt valitud ajaloosündmuste ja nende tõlgenduste) vahendusel toimub kollektiivse afekti konstrueerimine, mille eesmärgiks on varasemate märgihierarhiate reorganiseerimine. Võidu korral Ukraina sõjas võimaldab see ühtlasi ületada vene identiteedikatkestuse, taastades selle oma imperialistlikus terviklikkuses.

Kuna emotsionaalselt juhitud tähendusloomel on kalduvus kujundada polariseeruvaid tõlgendusradu, siis teeb see võimalikuks kahe, esmapilgul vastandliku narratiivi „rahumeelse“ koostoimimise ühiskondlikus diskursuses. Sõltuvalt kontekstist ja Kremli poliitilistest eesmärkidest saavad ukrainlased olla ühtaegu nii venelaste ajaloolised ja kultuurilised vennad kui ka fašistid ja natsid, kes tuleb hävitada. Niisugune diskursiivne väli on üles ehitatud afektiivse semioosi domineerimisel, mis peaks käivitama tõlgendusmustri, kus vastuolud diskursuses taandatakse ning komplekssete sotsiaalpoliitiliste teemade arutelud asendatakse emotsionaalsete reaktsioonidega, mis on vastavalt ühe või teise narratiivi „poolt“ või „vastu“. Üha sõjakam retooriline

õhkkond on seda protsessi võimendanud ning loonud Venemaal soodsad diskursiivsed tingimused Ukraina suuremahuliseks invasiooniks (Götz & Staun, 2022, lk 492).

6. Kokkuvõte

Strateegilise kommunikatsiooni üheks edu võtmeks on auditooriumi vaadete ja ootustega arvestamine ning kursisolemine adressaadi identiteedi seisukohalt tundlike teemadega (Madisson & Ventsel, 2021). Artikli põhieesmärk oli välja selgitada, kuidas Kremli strateegilised narratiivid tuginevad Venemaa strateegilisele kultuurile ning kuidas neid vastavalt vajadusele võimendatakse auditooriumi Ukraina sõjaks ettevalmistamisel. Üheks võimendamise viisiks on ohudiskursuse kultiveerimine, mis käivitab afektiivse semioosi, mis omakorda teeb lihtsamaks auditooriumi tõlgendusradade ning otsustusprotsesside kontrollimise.

Kaotuse ja võidu narratiive, aga samuti narratiive ukrainlastest kui vennasrahvast ja kui natsidest esitatakse tuleviku suhtes ohtusid taasesitades. Selle abil luuakse ebakindluse atmosfääri, mis peaks käivitama afektiivse semioosi tähendusloome hüperüldistatud tasandil. Niisugune sihipäraselt kultiveeritud ebakindlus ületatakse, kasutades kultuurimälus tugeva ideoloogilise laenguga sõnu poliitilises diskursuses eesmärgiga raamistada semioosi üldistatuse tasandi tähendusloomet. Ukrainlaste natsideks ja fašistideks nimetamine annab auditooriumile otsustusprotsesside kujundamisel suuna ning aitab ühiskonda sõjaks ette valmistada ja sellega sõjaajal harjuda. Samal ajal esitletakse avalikus diskursuses aktiivselt ukrainlaste ning venelaste vennasrahva narratiivi ning rõhutatakse Nõukogude Liidu kokkuvarisemisega kaotatud ühist minevikku. See loob avalikkuses afektiivse tausta ukrainlaste positiivseks hõlmamiseks, mis Putini kujutluses peaks pärast edukat sõja lõppu järgnema.

Artikli alguses sai öeldud, et ajaloonarratiivid on sageli tihedalt seotud identiteediga ega allu lihtsale jaotusele tõesteks või vääradeks. Prantsuse semiootik Roland Barthes on väitnud, et ajalooline diskursus koosneb sisulistest üksustest, mis iseenesest ei ole puhtad referendid ega täielikult vormunud diskursused. Just nende sisuelementide teadlik valik (mida kaasata ja mida välja jätta), neile sidusa tähenduse omistamine põhjuslike seoste loomise kaudu ning autori positsiooni varjamine või esiletõstmine on need mehhanismid, mis võimaldavad kujundada tähendusliku ajaloonarratiivi (Barthes, 1989). Selline ajaloo kujutamise protsess on olemuslikult intentsionaalne ja seega

avatud ka manipuleerimisele. Viimase mõistmiseks on vaja kontekstuaalset ja relatsioonilist analüüsi, mis võimaldab välja selgitada, millistel eesmärkidel on ajalugu politiseeritud ning üks või teine ajaloonarratiiv loodud.

Digitaalse kommunikatsiooni tingimustes – eriti arvestades sotsiaalmeedia lubavusi ning digitaalse meediasfääri loogikat (nagu kiirreageerimine, tähelepanumajandus ja viraalsus) – on olukord muutunud veelgi keerukamaks. Sotsiaalmeedias esitatakse ajalugu sageli lihtsustatud, emotsionaalselt laetud vormides, mis kõnetavad tugevalt identiteedi ja kuuluvuse kogemust. Selline e-ajalugu asetab tunde ja emotsiooni faktist ettepoole, muutes mineviku narratiivseks tööriistaks. Nagu Jason Steinhauer on rõhutanud oma käsitluses „History, Disrupted: How Social Media & the World Wide Web Have Changed the Past“ (2021), vahetatakse sotsiaalmeedias levivate ajaloosündmuste käsitlustes nüansirikkus tihti kuuluvustunde vastu, mis teeb sellise jutustamise äärmiselt mõjusaks infomõjutusvahendiks. Niisuguses keskkonnas ei seisne ajalugu enam niivõrd mineviku mõistmises, kuivõrd oleviku identiteetide ja lojaalsuse kinnitamisega.

Arvestades Venemaa strateegilise kommunikatsiooni eripära, tuleb kriitiliselt suhtuda seisukohtadesse, mis näevad Venemaa infovälja deputiniseerimist kerge ülesandena. Afektiivse semioosi domineerimine avalikus diskursuses nõuab teistsugust lähenemist kui lihtsalt ratsionaalsele dialoogile kutsumine. Deputiniseerimine eeldab vene strateegilise kultuuriga arvestamist, samuti afektiseeritud polariseerunud kommunikatsiooni silmas pidamist kontakti (nt mis nimetusi anda) saavutamisel. Kokkuvõtvalt tähendab see mitte keskendumist režiimivahetusele, vaid inforežiimi vahetusele. Tõsi, meie võimuses on vaevalt venemaalaste tähendusmaailma muuta, küll aga arvestada selle tähendusloome eripära oma vastutegevussuundade arendamisel.

Üks võimalik uurimissuund tulevikus võiks olla empiirilise meetodi väljatöötamine, mis võimaldaks strateegiliselt kasutatavat afektiivset semioosi paremini läbi valgustada ning ühtlasi aitaks kaasa efektiivsemate strateegilis-kommunikatiivsete vastutegevuste väljatöötamisele, olgu siis strateegilise kommunikatsiooni valdkonnas või õppematerjalide arendamisel haridussüsteemis.

Kirjandus

- Ahmed, S. (2014). *The Cultural Politics of Emotion*. New York: Routledge.
- Assmann, A. (2006). *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München: C. H. Beck.
- Assmann, A. (2021). *Mineviku pikk vari. Mäletamiskultuuri ja ajaloo poliitika*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Barthes, R. (1989). Discourse of history. R. Barthes, *The Rustle of Language* (pp. 127–140). Hill and Wang: New York.
- Bergman, U. (2018). L'élargissement de l'Otan: un débat historiographique. *Revue d'Histoire Diplomatique*, 132(1), 47–59.
- Bertramsen, R. B., Thomsen, J. P. F., & Torfing, J. (1991). *State, Economy and Society*. London: Unwin Hyman.
- Blakkisrud, H. (2016). Blurring the Boundary between Civic and Ethnic: The Kremlin's New Approach to National Identity under Putin's Third Term. P. Kolstø & H. Blakkisrud (eds.), *The New Russian Nationalism: Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000–15* (pp. 249–274). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bleiker, R. (2012). *Aesthetics and world politics*. Palgrave MacMillan.
- Borenstein, E. (2019). *Plots against Russia: Conspiracy and Fantasy after Socialism*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Boym, S. (2001). *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books.
- Branco, A., & Valsiner, J. (2010). Towards Cultural Psychology of Affective Processes: Semiotic Regulation of Dynamic Fields. *Estudios de Psicología*, 31(3), 243–251. <https://doi.org/10.1174/021093910793154411>
- Brouwer, S. (2016). From Empire to Smuta and Back. The Mythopoetics of Cyclical History in Russian Film and TV-Documentaries. S. Brouwer, *Contested Interpretations of the Past in Polish, Russian, and Ukrainian Film* (pp. 123–142). Leiden: Brill Rodopi.
- Clément, M., & Sangar, E. (eds.). (2018). *Researching Emotions in International Relations: Methodological perspectives on the emotional turn*. New York: Palgrave Macmillan.
- Covington, S. R. (2016). *The culture of strategic thought behind Russia's modern approaches to warfare*. Cambridge: Harvard Kennedy School.
- Domańska, M. (2019). The myth of the Great Patriotic War as a tool of the Kremlin's great power policy. *OSW Commentary*, December 31. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2019-12-31/myth-great-patriotic-war-a-tool-kremlins-great-power-policy> (23.02.2024)

- Edele, M. (2017). Fighting Russia's History Wars: Vladimir Putin and the Codification of World War II. *History and Memory*, 29(2), 90–124.
- Etkind, A. (2017). Foreword. J. Fedor, M. Kangaspuro, J. Lassila, & T. Zhurzhenko (eds.), *War and Memory in Russia, Ukraine and Belarus* (pp. v–xi). *Palgrave Macmillan Memory Studies*. Palgrave Macmillan: Springer International Publishing.
- Fedor, J., Kangaspuro, M., Lassila, J., & Zhurzhenko, T. (eds.) (2017). *War and Memory in Russia, Ukraine and Belarus*. *Palgrave Macmillan Memory Studies*. New York: Palgrave Macmillan.
- Galai, Y. (2019). The transnational mythscape of the Second World War. *Memory Studies*, 15(4), 1–16. <https://doi.org/10.1177/1750698019863>
- German, T. (2020). Harnessing protest potential: Russian strategic culture and the colored revolutions. *Contemporary Security Policy*, 41(4), 541–563. <https://doi.org/10.1080/13523260.2020.1757251>
- Glenn, J. (2009). Realism versus Strategic Culture: Competition and Collaboration? *International Studies Review*, 11(3), 523–551. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2486.2009.00872.x>
- Golts, A. (2019). *Military Reform and Militarism in Russia*. Washington, D.C., USA: The Jamestown Foundation.
- Golubev 2007 = Голубев, А. Ю. (2007). К вопросу о патриотическом воспитании в России и её Вооружённых Силах. *Военная мысль*, 2, 47–56.
- Grusin, R. (2010). *Premediation: Affect and mediality after 9/11*. Palgrave Macmillan.
- Götz, E., & Staun, J. (2022). Why Russia attacked Ukraine: Strategic culture and radicalized narratives. *Contemporary Security Policy*, 43(3), 482–497. <https://doi.org/10.1080/13523260.2022.2082633>
- Hansen, F. S. (2021). Militarism and Patriotism in Russia – the Culture behind Russian Combat Power. N. Poulsen & J. Staun (eds.), *Russia's Military Might. A Portrait of its Armed Forces* (pp. 145–172). Copenhagen: Djøf Publishing.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- van Herpen, M. H. (2015). *Putin's Propaganda Machine*. Lanham: The Rowman & Littlefield Publishing Group.
- Hutchings, S., & Szostek, J. (2015). Dominant Narratives in Russian Political and Media Discourse during the Ukraine Crisis. A. Pikulicka-Wilcewska, & R. Sakwa (eds.), *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*. E-International Relations Publishing. <http://www.e-ir>.

- info/2015/04/28/dominant-narratives-in-russian-political-and-media-discourse-during-the-crisis/
- Hutchison, E. (2016). *Affective Communities in World Politics: Collective Emotions After Trauma*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Judin, G., & Ljutiva, M. (2023). Vene emotsioonide eripärad: vimme, hirm, lootus. Intervjuu Grigori Judiniga. *Vikerkaar*, 3. <https://www.vikerkaar.ee/archives/29493> (23.04.2024)
- Kasianov, G. V. (2018). Russia and Ukraine: Forever Apart? The Two Countries at Loggerheads over “Common Past”. *Russia in Global Affairs*, 16(3), 174–189.
- Kattago, S. (2012). *Memory and Representation in Contemporary Europe: The Persistence of the Past*. Farnham: Ashgate.
- Kirschenbaum, L. A. (2010). Nothing is forgotten. Individual memory and the myth of the Great Patriotic War. F. Biess & R. G. Moeller (eds.), *Histories of the Aftermath: The Legacies of World War II* (pp. 67–82). New York: Berghahn Books.
- Kodelja, Z. (2011). Is Education for Patriotism morally Required, Permitted or Unacceptable? *Studies in Philosophy and Education*, 30, 127–140. <https://doi.org/10.1007/s11217-011-9233-z>
- Koposov, N. (2018). *Memory Laws, Memory Wars: The Politics of the past in Europe and Russia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kopõtin, I., & Sazonov, V. (2023). The Russian Military’s Use of History to Create a Post-Soviet Identity: The Development of Conceptual Understandings from the 1990s to the Mid-2000s. *The Journal of Slavic Military Studies*, 36(4), 410–434. <https://doi.org/10.1080/13518046.2023.2299079>
- Koschut, S., Hall, T., Wolf, R., Solomon, T., Hutchison, E., & Bleiker, R. (2017). Discourse and Emotions in International Relations. *International Studies Review*, 19(3), 481–508. <https://doi.org/10.1093/isr/vix033>
- Laruelle, M. (2015). *The “Russian World”: Russia’s soft power and geopolitical imagination*. Washington: Center on Global Interests.
- Lipatnikov & Grigorev 2017 = Липатников, А. & Григорьев, В. (2017). О научных подходах к формированию государственной политики в области патриотического воспитания молодежи. *Военная мысль*, 8, 46–58.
- Lo, B. (2015). *Russia and the new world disorder*. London: Brookings Institution Press.
- Madisson, M-L., & Ventsel, A. (2021). *Strategic Conspiracy Narratives: A Semiotic Approach*. London: Routledge.

- Matthews, O. (2023). *Häving. Lugu Putini sõja telgitagustest*. Tallinn: Kava Kirjastus.
- McGee, M. C. (1975). In search of 'the people': A rhetorical alternative. *Quarterly Journal of Speech*, 61(3), 235–249. <https://doi.org/10.1080/00335637509383289>
- Medinski & Torkunov 2023 = Мединский, В. Р., & Торкунов, А. В. (2023). История России. 1945 год – начало XXI века. 11 класс. *Базовый уровень. Учебник*. ФГОС.
- Mink, G., & Neumayer, L. (eds.). (2013). *History, Memory and Politics in Central and Eastern Europe: memory Games*. New York: Palgrave Macmillan.
- Miskimmon, A., O'Loughlin, B., & Roselle, L. (2013). *Strategic Narratives, Communication Power and the New World Order*. New York: Routledge.
- Miskimmon, A., O'Loughlin, B., & Roselle, L. (2017). Introduction. A. Miskimmon, B. O'Loughlin, L. Roselle (eds.), *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations* (pp. 1–22). Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Miskimmon, A., & O'Loughlin, B. (2019). Narratives of the EU in Israel/Palestine: narrative "stickiness" and the formation of expectations. *European Security*, 28(3), 268–283. <https://doi.org/10.1080/09662839.2019.1648258>
- Moeller, R. (2003). Sinking ships, the lost Heimat and Broken Taboos: Günter Grass and the politics of memory in contemporary Germany. *Contemporary European History*, 12(2), 147–181. <https://doi.org/10.1017/S0960777303001139>
- Moisi, D. (2009). *The Geopolitics of Emotions: How Culture of Fear, Humiliation, and Hope Are Reshaping the World*. Random House.
- Mälksoo, M. (2009). The memory politics of becoming European. The East European subalterns and the collective memory of Europe. *European Journal of International Relations*, 15(4), 653–680. <https://doi.org/10.1177/1354066109345049>
- Mälksoo, M. (2012). Nesting orientalisms at war: World War II and the 'memory war' in Eastern Europe. T. Barkawi & K. Stanski (eds.), *Orientalism and War* (pp. 177–195). New York: Columbia University Press.
- Mälksoo, M. (2015). Memory must be defended: Beyond the politics of mnemonical security. *Security Dialogue*, 46(3), 221–237. <https://doi.org/10.1177/0967010614552549>
- Mälksoo, M. (2022). The Postcolonial Moment in Russia's War Against Ukraine. *Journal of Genocide Research*, 25(3–4), 471–481. <https://doi.org/10.1080/14623528.2022.2074947>

- Nora, P. (1992). *Realms of memory. The construction of the French past*. New York: Columbia University Press.
- Oushakine, S. (2009). *The Patriotism of Despair. Nation, War, and Loss in Russia*. Ithaca: Cornell University Press.
- Pakhomenko, S. (2022). Geschichte als “Waffe”? Russlands Instrumentalisierung der Erinnerungskultur im Zuge des Angriffskrieges gegen die Ukraine. *Ukraine-Analysen*, 270, 2–5. <https://doi.org/10.31205/UA.270.01>
- Papacharissi, Z. (2015). *Affective publics: Sentiment, technology, and politics*. New York: Oxford University Press.
- Poulsen, N. B., & Staun, J. M. (eds.) (2021). *Russia's Military Might. A Portrait of its Armed Forces*. Copenhagen: Djøf Publishing.
- Putin, V. (2005). Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation, April 25. Official Internet Resources of the President of Russia. http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2005/04/25/2031_type70029type82912_87086.shtml (23.02.2024)
- Putin, V. (2008). Vystuplenie Vladimira Putina na samite NATO, Bukharest, 4 aprelya [Address of Vladimir Putin at NATO Summit in Bucharest, 4 April]. UNIAN. <https://www.unian.net/politics/110868-vyistuplenievladimira-putina-na-sammite-nato-buharest-4-aprelya-2008-goda.html> (23.02.2024)
- Putin, V. (2021). On the Historical Unity of Russians and Ukrainians, December 7. *Official Internet Resources of the President of Russia*. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181> (23.02.2024)
- Putin, V. (2022a). Address by the President of the Russian Federation, February 21. *Official Internet Resources of the President of Russia*. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828> (23.02.2024)
- Putin, V. (2022b). Address by the President of the Russian Federation, February 24. *Official Internet Resources of the President of Russia*. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843> (23.02.2024)
- Renan, E. (2002). Mis on rahvus? *Vikerkaar*, 2(3), 95–108.
- Sazonov, V., Pakhomenko, S., & Kopõtin, I. (2021). Between History and Propaganda: Estonia and Latvia in Russian Historical Narratives. H. Mölder, V. Sazonov, T. Kerikmäe & A. Chochia (eds.), *The Russian Federation in the Global Information Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood* (pp. 397–423). Springer Nature.
- Salvatore, S., & Freda, M. (2011). Affect, Unconscious and Sensemaking. A Psychodynamic, Semiotic and Dialogic Model. *New Ideas in Psychology*, 29(2), 119–135. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2010.06.001>

- Salvatore, S., Mannarini, T., Gennaro, A., Celia, G., De Dominicis, S., De Luca Picione, R., & Rocchi, G. (2023). The Affective Regulation of Uncertainty: The Semiotic Dimensionality Model (SDM). *Social Sciences*, 12(4), 217. <https://doi.org/10.3390/socsci12040217>
- Shinar, C. (2018). Conspiracy Narratives in Russian Politics: From Stalin to Putin. *European Review*, 26(4), 648–660. <https://doi.org/10.1017/S1062798718000376>
- Siddi, M. (2017). The Ukraine crisis and European memory politics of the Second World War. *European Politics and Society*, 18(4), 465–479. <https://doi.org/10.1080/23745118.2016.1261435>
- Sivan, E., & Winter, J. (1999). Setting the framework. E. Sivan & J. Winter (eds.), *War and remembrance in the twentieth century* (pp. 6–39). Cambridge: Cambridge University Press.
- Steinhauer, J. (2021). *History, Disrupted: How Social Media and the World Wide Web Have Changed the Past*. New York: Palgrave Macmillan.
- Stone, D. (2014). *Goodbye to All That? The Story of Europe since 1945*. Oxford: Oxford University Press.
- Zhurzhenko, T. (2015). Russia's never-ending war against "fascism". Memory politics in the Russian-Ukrainian conflict. IWM. <https://www.iwm.at/transit-online/russias-never-ending-war-against-fascism-memory-politics-in-the-russian> (23.04.2024)
- Tamm, M. (2012). Conflicting Communities of Memory: War Monuments and Monument Wars in Contemporary Estonia. R. Vetik (ed.), *Nation-Building in the Context of Post-Communist Transformation and Globalization: The Case of Estonia* (pp. 43–72). Frankfurt am Main et al.: Peter Lang Verlag.
- Thompson, J., & Graham, T. (2022). Russian Government Accounts Are Using a Twitter Loophole to Spread Disinformation. *The Conversation*, March 15. <http://theconversation.com/russian-government-accounts-are-using-a-twitter-loophole-to-spread-disinformation-178001> (14.04.2024)
- Torbakov, I. (2011). History, memory and national identity: Understanding the politics of history and memory wars in post-Soviet lands. *Demokrati-zatsiya*, 19(3), 209–232.
- Tseplyaev 2020 = Цепляев, В. (2020, 10. juuni). Кукловодство к действию. Николай Патрушев – о методах «цветных революций». *Аргументы и факты*. https://aif.ru/society/safety/kuklovodstvo_k_deystviyu_nikolay_patrushev_o_metodah_cvetnyh_revoljuciy (14.04.2024)
- Uspenski, B. (2013). *Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid*. Tartu: Ilmamaa.

- Valsiner, J. (2007). *Culture in Minds and Societies: Foundations of Cultural Psychology*. New Delhi: Sage Publications India.
- Valsiner, J. (2014). *An Invitation to Cultural Psychology*. New Delhi: Sage Publications India.
- Valsiner, J. (2021). *Teejuht kultuuripsühholoogiasse*. Kallas, T., Mällo, T. (tlk). Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Valsiner, J., & De Luca Picione, R. (2017). The dynamic regulation of affective processes through semiotic mediation. *Rivista internazionale di Filosofia e Psicologia* 8(1), 80–109. <https://doi.org/10.4453/rifp.2017.0006>
- Vázquez Liñán, M. (2010). History as a propaganda tool in Putin's Russia. *Communist and Post-Communist Studies*, 43(2), 167–178. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2010.03.001>
- Ventsel, A. (2024). Semiotic approach of strategic narrative: The news discourse of Russia's coronavirus aid to Italy. *Semiotica*, 256, 71–101. <https://doi.org/10.1515/sem-2022-0020>
- Ventsel, A. (2025). Navigating Emotions. The Role of Affective Strategies in Russian History Narratives. A. Ventsel, P. Selg (eds.), *Power of Emotions: On the Affective Constitution of Political Struggle. Multidisciplinary approach* (pp. 211–233). Springer.
- Ventsel, A., Hansson, S., Madisson, M-L., & Sazonov, V. (2021). Discourse of fear in strategic narratives: The case of Russia's Zapad war games. *Media, War & Conflict*, 14(1), 21–39. <https://doi.org/10.1177/1750635219856>
- Ventsel, A., Madisson, M-L., & Lotman, M. (2023). *Varjatud märgid ja salaühingud. Vandenõuteooriate tähendusmaailm*. Vaba akadeemia raamatukogu. Tallinn: Postimees Kirjastus.
- Vitkovskiy, A. I. (1992). Principles of employing the Russian armed forces. *Military Thought*, 2. <https://dlib.eastview.com/search/simple/doc?pager.offset=59&id=400581&hl=vulnerable> (14.04.2024)
- Wæver, O. (2005). Analysing French and German Discourses on State, Nation, and Europe. D. Howarth, & J. Torfing (eds.), *Discourse Theory in European Politics* (pp. 33–67). London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230523364_2
- Wijermars, M. (2019). *Memory Politics in Contemporary Russia Television, cinema and the state*. Routledge: London. <https://doi.org/10.4324/9781351007207>
- Yablokov, I. (2015). Conspiracy theories as a Russian public diplomacy tool: The case of Russia Today (RT). *Politics*, 35(3–4), 301–315. <https://doi.org/10.1111/1467-9256.12097>

- Yablokov, I. (2018). *Fortress Russia: Conspiracy Theories in the Post-Soviet World*. Cambridge: Polity.
- Yurchak, A. (2006). *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*. Princeton: Princeton University Press.
- Стратегия национальной безопасности Российской Федерации. (2021).
https://mid.ru/ru/foreign_policy/official_documents/1784948/ (23.04.2024)

ANDREAS VENTSEL, PhD

Tartu Ülikooli semiootika instituudi poliitika- ja sotsiosemiootika professor